PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

HAMKORLIK PEDAGOGIKASI ASOSIDA YOSHLARNING AXLOQIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Usmonova Maxzuna Zohidjon qizi
Qo‘qon davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada hamkorlik pedagogikasi asosida yoshlarning axloqiy madaniyatini shakllantirish masalasi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o‘rganilgan. Maqolada hamkorlik pedagogikasi va axloqiy madaniyat tushunchalarining mohiyati, ularning o‘zaro aloqadorligi, Sharq va G‘arb mutafakkirlarining qarashlari hamda zamonaviy yondashuvlar tahlil qilingan. Shuningdek, axloqiy madaniyatni shakllantirishning ustuvor tamoyillari, samarali metod va vositalari yoritilgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari asosida hamkorlik pedagogikasining yoshlarning axloqiy madaniyatini shakllantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: hamkorlik pedagogikasi, axloqiy madaniyat, yosh avlod tarbiyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, insonparvarlik tamoyili, ma’naviy qadriyatlar, pedagogik munosabatlar, ijtimoiy faollik.

Аннотация. В данной статье научно-теоретически и практически изучен вопрос формирования нравственной культуры молодёжи на основе педагогики сотрудничества. В статье проанализированы сущность понятий педагогики сотрудничества и нравственной культуры, их взаимосвязь, взгляды восточных и западных мыслителей, а также современные подходы. Также освещены приоритетные принципы, эффективные методы и средства формирования нравственной культуры. На основе результатов опытно-экспериментальной работы обоснована эффективность педагогики сотрудничества в формировании нравственной культуры молодёжи.

Ключевые слова: педагогика сотрудничества, нравственная культура, воспитание молодого поколения, личностно-ориентированное обучение, принцип гуманизма, духовные ценности, педагогические отношения, социальная активность.

Abstract. This article scientifically, theoretically, and practically examines the issue of forming the moral culture of youth on the basis of cooperative pedagogy. The article analyzes the essence of the concepts of cooperative pedagogy and moral culture, their interconnection, the views of Eastern and Western thinkers, as well as modern approaches. The priority principles, effective methods, and means of forming moral culture are also highlighted. Based on the results of experimental work, the effectiveness of cooperative pedagogy in forming the moral culture of youth is substantiated.

Keywords: cooperative pedagogy, moral culture, education of the young generation, personality-oriented learning, principle of humanism, spiritual values, pedagogical relations, social activity.

Globallashuv va axborot oqimi jadal kechayotgan zamonaviy davrda yosh avlodning ma’naviy-axloqiy kamoloti jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Bugungi kunda yoshlar dunyoqarashi va qadriyatlar tizimiga turli madaniy hamda mafkuraviy ta’sirlar ko‘rsatilayotgan bir sharoitda, ularda mustahkam axloqiy madaniyatni shakllantirish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi [1].

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari yoshlarni har tomonlama barkamol, mustaqil fikrlaydigan, yuksak ma’naviyat va axloqiy fazilatlarga ega shaxs sifatida tarbiyalashni ustuvor vazifa sifatida belgilab bermoqda. Bu jarayonda ta’lim muassasalarida samarali pedagogik

yondashuvlardan foydalanish, xususan hamkorlik pedagogikasi tamoyillarini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Mazkur maqolaning maqsadi – hamkorlik pedagogikasi asosida yoshlarning axloqiy madaniyatini shakllantirish yo'llarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash va amaliy samaradorligini ko'rsatib berishdan iborat. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyoslash, umumlashtirish hamda tajriba-sinov usullaridan foydalanildi.

Tushunchalarning mohiyati va o'zaro aloqasi. Hamkorlik pedagogikasi – bu pedagog va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat, ishonch, tenglik va ijodiy hamkorlikka asoslangan pedagogik tizimdir. Mazkur yondashuvda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari faol sub'ekt sifatida namoyon bo'ladi, an'anaviy "buyruq–bo'ysunish" munosabatlari o'rnini esa demokratik va insonparvar pedagogik munosabatlar egallaydi [3]. Axloqiy madaniyat esa shaxsning axloqiy qadriyatlarga hurmat bilan qarashi, jamiyatda qabul qilingan axloqiy me'yor va qoidalarni anglab yetishi hamda ularga amal qilishi bilan tavsiflanadi. U insonning xulq-atvori, dunyoqarashi, muomala madaniyati va ijtimoiy munosabatlarida namoyon bo'ladi [4].

Ushbu ikki tushunchaning uzviy bog'liqligi shundaki, axloqiy madaniyatni shakllantirish faqat nazariy bilim berish orqali emas, balki yoshlarni faol ijtimoiy munosabatlar va hamkorlik faoliyatiga jalb etish orqali samarali amalga oshiriladi. Hamkorlik pedagogikasi aynan shunday imkoniyatlarni yaratib beradi va yoshlarda o'zaro muloqot, hamjihatlik hamda mas'uliyat kabi muhim axloqiy fazilatlarni rivojlantiradi.

Nazariy-tarixiy asoslar. Yoshlarda axloqiy madaniyatni shakllantirish masalasi Sharq mutafakkirlari merosida muhim o'rin tutadi. Abu Nasr Forobiy o'z ta'limotida axloqiy tarbiyani markaziy o'ringa qo'yib, mardlik, saxovat, do'stlik va hamjihatlik kabi fazilatlarning shaxs kamolotidagi rolini asoslab beradi [5]. Abu Ali ibn Sino jamiyat barqarorligi va taraqqiyoti uchun kishilar o'rtasida uyg'unlik, o'zaro tushunish hamda hamkorlikka asoslangan munosabatlar zarurligini ta'kidlaydi. Abu Rayhon Beruniyning insonparvarlik ruhida shakllangan pedagogik qarashlarida ezgulik, rostgo'ylik, mehr-oqibat va adolat tamoyillariga sodiqlik yoshlar tarbiyasining negizi sifatida e'tirof etiladi. Alisher Navoiy esa muhabbatni insonni razolatdan yiroqlashtiruvchi yuksak axloqiy kuch sifatida talqin qilib, komil inson g'oyasini ilgari suradi.

Hamkorlik pedagogikasining zamonaviy nazariy asoslari XX asrning ikkinchi yarmida shakllandi. V.A.Suxomlinskiyning fikricha, tarbiya jarayonida bolaga nisbatan hurmat va ishonch bo'lmasa, haqiqiy axloqiy tarbiyani amalga oshirib bo'lmaydi [6]. Sh.A.Amonashvili insonparvarlik pedagogikasi g'oyalarini ilgari surib, ta'lim jarayonida o'quvchining shaxsini hurmat qilish va uning ichki imkoniyatlarini ochish orqali axloqiy sifatlarni rivojlantirish mumkinligini asoslab beradi. G'arb pedagogikasida John Dewey ta'limni hayot bilan bog'lash, tajriba asosida o'rganish va ijtimoiy faoliyat orqali shaxsni rivojlantirish g'oyalarini ilgari surgan [7]. L.S.Vygotskiy esa shaxs rivoji asosan ijtimoiy muloqot va hamkorlik jarayonida amalga oshishini ta'kidlagan.

O'zbek pedagog olimlari – N.A.Muslimov, R.X.Djurayev, R.Mavlonova, N.Azizxo'jayeva, B.Qodirovlarning ilmiy izlanishlarida ham hamkorlik muhitida o'quvchilarda mas'uliyat, ijtimoiy faollik, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat kabi sifatlarni shakllantirish masalalari keng tahlil qilingan [8]. Ushbu olimlarning xulosalariga ko'ra, pedagog va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan munosabatlar yoshlarning shaxsiy kamoloti hamda ijtimoiy hayotga moslashuviga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Axloqiy madaniyatning tarkibiy qismlari. Pedagogik tadqiqotlarda axloqiy madaniyatni shakllantirish jarayoni o'z tarkibida uchta yetakchi tarkibiy qismni mujassamlashtirishi e'tirof etiladi [9]. Bilishga oid tarkibiy qism madaniyatga oid asarlarni idrok etish, axloqiy tushuncha va kategoriyalarni o'zlashtirish, ularning mazmun-mohiyatini anglashga yo'naltiriladi. Qadriyatli-

yo‘naltirilgan tarkibiy qism ma’naviy muloqot jarayonida shaxsning his-tuyg‘ularini faollashtirish orqali axloqiy qadriyatlarni shaxsiy qadriyat sifatida qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishni nazarda tutadi. Muloqotli-faoliyatli tarkibiy qism esa shaxsning xulq-odob madaniyatini namoyon etishi, hissiyotlarini munosib ifodalashi va axloqiy me’yorlarni amaliy faoliyatda qo‘llashini ta’minlaydi.

Hamkorlik pedagogikasi asosida yoshlarda axloqiy madaniyatni shakllantirishda beshta ustuvor tamoyil hisobga olinishi lozim. Zarar yetkazmaslik tamoyili pedagogik faoliyatning o‘quvchining farovonligi va sog‘lig‘iga zarar yetkazmasligini taqozo etadi. Yaxshilik qilish tamoyili pedagogning faoliyatini o‘quvchi farovonligi uchun maksimal g‘amxo‘rlik qilishga yo‘naltiradi. Shaxsiy avtonomiya tamoyili o‘quvchining mustaqil qaror qabul qilish huquqini hurmat qilishni nazarda tutadi. Hamkorlik tamoyili pedagog va o‘quvchining teng huquqli hamkor sifatidagi faoliyatini tashkil etadi. Mustaqillik tamoyili esa o‘quvchining mustaqil ravishda axloqiy fazilatlarni egallashi va salbiy ta’sirlarga qarshi tura olish ko‘nikmasini rivojlantirishni taqozo etadi.

1-jadval

An’anaviy va hamkorlik pedagogikasiga asoslangan yondashuvlarning qiyosiy tahlili

Qiyoslash mezoni	An’anaviy yondashuv	Hamkorlik pedagogikasi
Pedagog–o‘quvchi munosabati	Buyruq–bo‘ysunish, ierarxiya	O‘zaro hurmat, tenglik, ishonch
O‘quvchining roli	Bilim qabul qiluvchi	Ta’limning faol sub’ekti
Axloqiy fazilatlarni egallash usuli	Nazariy bilim berish orqali	Birgalikdagi amaliy faoliyat orqali
Muloqot tabiati	Bir tomonlama, monolog	Ikki tomonlama, dialogik
Shakllanadigan asosiy sifatlar	Itoatkorlik, bilimlilik	Mas’uliyat, bag‘rikenglik, hamjihatlik

Samarali metod va vositalar. Hamkorlik pedagogikasi asosida yoshlarning axloqiy madaniyatini shakllantirishda zamonaviy pedagogik metodlardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Tadqiqotimiz davomida “Baliq skleti”, “Klaster”, “Nilufar guli”, “Venn diagrammasi”, “B.B.B.” (Bilaman–Bilishni hohlayman–Bilib oldim), “FSMU”, “Aqliy hujum”, “Muammo”, “Zinama-zina” va “Matn yaratish” kabi metodlarning samaradorligi sinovdan o‘tkazildi [10]. Ushbu metodlar yoshlarda mustaqil fikrlash, tanqidiy va ijodiy yondashuv, jamoaviy faoliyatda ishtirok etish hamda axloqiy qadriyatlarni amaliy o‘zlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Metodlarni qo‘llashda quyidagi metodik talablar inobatga olinishi lozim: hamkorlik vazifalarini aniq belgilash, faol va majmuaviy yondashuvni qo‘llash, vazifalarni kutilgan natijalar bilan muvofiqlashtirish, o‘quvchilarning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish hamda har bir bosqich uchun maqsadga muvofiq shakl, metod va vositalarni tanlash.

Tajriba-sinov natijalari. Tadqiqot doirasida Qo‘qon shahridagi 1 va 26-umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 110 nafar o‘quvchisi ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba va nazorat guruhlariga teng miqdorda (55 nafardan) o‘quvchi biriktirildi. Tajriba-sinov ishi uch bosqichda –

asoslovchi, shakllantiruvchi va ta’kidlovchi bosqichlarda amalga oshirildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhi o‘quvchilarining axloqiy madaniyat darajasi (68%) nazorat guruhi natijalaridan (56%) 12 foizga yuqori ekanligi aniqlandi. Bu ko‘rsatkich tavsiya etilayotgan metodikaning pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlil va tajriba-sinov ishlari quyidagi xulosalarga olib keldi:

1. Hamkorlik pedagogikasi va axloqiy madaniyat tushunchalari o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, hamkorlikka asoslangan ta’lim muhiti yoshlarda axloqiy madaniyatni shakllantirish uchun eng qulay pedagogik sharoit yaratadi.

2. Sharq mutafakkirlarining boy ma’naviy merosi va zamonaviy pedagogik nazariyalarning uyg‘unligi axloqiy madaniyatni shakllantirishning nazariy-metodologik asosini tashkil etadi.

3. Axloqiy madaniyatning bilishga oid, qadriyatli-yo‘naltirilgan va muloqotli-faoliyatli tarkibiy qismlari hamkorlik pedagogikasining beshta ustuvor tamoyili (zarar yetkazmaslik, yaxshilik qilish, shaxsiy avtonomiya, hamkorlik, mustaqillik) asosida shakllantiriladi.

4. Tajriba-sinov natijalari hamkorlik pedagogikasi asosida ishlab chiqilgan metodikaning samaradorligini 12 foizga yuqori ekanligini tasdiqladi. Bu esa mazkur yondashuvning amaliyotda keng joriy etilishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Kelgusi tadqiqotlarning yo‘nalishi sifatida raqamli ta’lim muhitida hamkorlik pedagogikasining yangi shakllarini o‘rganish, oila–maktab–mahalla hamkorligini takomillashtirish bo‘yicha empirik izlanishlarni olib borish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 486 b.
3. Amonashvili Sh.A. Gumanitar pedagogika haqida mulohazalar. – Moskva: Shalva Amonashvili nashriyoti, 1995. – 496 b.
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat: Darslik. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2011. – 418 b.
5. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 222 b.
6. Suxomlinskiy V.A. Bolalarga jonim fido. – Toshkent: Konseptual, 2019. – 320 b.
7. Dewey J. Democracy and Education. – Pennsylvania: The Pennsylvania State University, 2001. – 368 p.
8. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi: Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 280 b.
9. Xurramov I.Y. Innovatsion yondashuv asosida professional ta’limda ijtimoiy hamkorlikni amalga oshirish mexanizmi: Ped.fan.bo‘y.fal.dok.diss. – Toshkent, 2026. – 48 b.
10. Xolmirzayev Sh.A. Hamkorlik pedagogikasi asosida xulqida og‘ishishi bo‘lgan o‘smirlar bilan ishlash mexanizmini takomillashtirish: Ped.fan.bo‘y.fal.dok.diss. – Toshkent, 2026. – 67 b.
11. Krylova N.B. Formirovaniye kulturы budushchego spetsialista. – Moskva: Vыsshaya shkola, 2000. – 142 s.

12. Maxmudov Y.B. Oila bilan hamkorlikda o‘quvchilarda shaxslararo qadriyatli munosabat tajribasini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik asoslari: Ped.fan.bo‘y.fal.dok.diss. – Toshkent, 2026. – 14 b.
13. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991. – 480 s.